

ЗА АКТИВНО УЧАСТИЕ И ПЪЛНОЦЕННО ОБЩУВАНЕ В ПРИОБЩАВАЩАТА КЛАСНА СТАЯ

Пелагия Терзийска

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме. Концепцията за приобщаващото образование изисква в образователната среда всички ученици не само да присъстват, но и активно да участват, да полагат усилия и постигат успехи. Класната стая се разглежда не само като място за учене, а и за опознаване, качествено общуване, групови срещи, социален живот. Налага се необходимостта от използването на нови подходи към обучението, прилагането на вариативни образователни форми и методи. В представеното изследване се очертават възможностите на различни интерактивни технологии за качествено реализиране на обучението, за насърчаване на активно сътрудничество, старателното учене и участие на всички ученици в класната стая. Конкретизират се изискванията, които трябва да се спазват при приложението на тези технологии. Разглеждат се съвременни здравеопазващи технологии и артдейности, които са полезни за привличане на вниманието и интереса на ученика, за активиране на всичките му сетива, въображението, тялото му. Подчертава се значимостта им за стимулиране на общуването, за проява на гъвкавостта както на училищната система, така и на конкретния ученик. Вниманието специално се насочва към учениците със СОП, чието включване в дейността на приобщаващата класна стая има свои специфични особености.

Ключови думи: приобщаващо образование; приобщаваща класна стая; деца със СОП; смислена комуникация; интерактивни технологии; художествени дейности; здравни технологии

Приобщаващото образование изисква реализирането на политики и утвърждаването на практики, които предполагат недопускане или преодоляване на социалната и образователната изолация в системата на формалното и неформалното образование и осигуряване на единност, заедност в многообразието на децата. Колкото и с различни способности и потребности да са те, трябва и могат да живеят и учат едно с друго. Налага се онази среда, при която различията не просто са едно до друго, но влизат във взаимодействие, общуват, споделят, преживяват. В приобщаващата среда всички ученици не само присъстват, но и

участват, полагат усилия и постигат успехи. В нея се изграждат непредубеденост и осъзнато отношение към различието. Приема се, че всеки е различен, но различието не е ограничаващ фактор, а притежава своята ценност. Всички ученици са равностойни и имат своето място и значение в училищната общност.

За да се постигне това, е необходимо учителите да притежават достатъчно компетенции за справяне с предизвикателствата, пред които ги поставя приобщаващото образование. Да може да откликнат адекватно на разнообразието на индивидуалните особености и потребности в общата класна стая, както и на въпросите, които вълнуват родителите във връзка с обучението и поведението на децата им. Да съумеят да организират и реализират така дейността в класа, че всеки ученик да се почувства, забелязан, разбран, приет, ценен, необходим.

В този контекст е важно да се приеме и осъзнае фактът, че приобщаващото образование не е само отговорност на отделния учител, преподаващ в класната стая. То изисква достатъчно усилие от страна на всички ангажирани професионалисти с едни или други дейности в образователната институция, включително и на неговото ръководство. Налага привличане на родителите като партньори на училището в неговия стремеж да осигури приобщаваща среда за всеки ученик, независимо от особеностите в развитието и поведението му. Предполага формиране и развитие на умения, на ценности и нагласи, които да подпомогнат приобщаващия процес. От съществено значение е да се провокират активно участие и пълноценна комуникация в приобщаващата класна стая.

Как да се постигне това? Как да се организира урочната работа и да се създаде атмосфера в класа, така че учениците да се чувстват спокойни, уверени, разбирани и активно да участват в часа? Какви адекватни техники и стратегии за ефективна работа да се използват в „класната стая за всички“. Как всеки ученик да си тръгва удовлетворен от случващото се в нея? Това са само част от въпросите, които вълнуват учителите и чиито отговори ще им помогнат в процеса на качествено реализиране на учебния процес.

Провокирането на активност изисква не само демонстриране на уважение към стойността на различията на всички деца, но и проява на гъвкавост, като се вземат предвид потребностите и способността за учене на всички ученици, включително и на тези с увреждания. Изисква търсенето и прилагането на начини, които са най-добри, най-подходящи за всяко дете.

Създаването на връзки и предпоставки за взаимодействие между учениците, стимулирането им към задаване на въпроси, които биха им помогнали да научат повече за съучениците си, инициране на дейности за работа в екип, поставяне на групови задачи и проекти определено са полезни за увеличаване на активността и комуникацията в класа.

Първото нещо, което учителят трябва да направи, за да стане класната стая приобщаваща и да помогне на всеки ученик активно да се включи в дейността ѝ, е да създаде психологически удобна образователна среда. Използването на

внимателно подбрани методи и похвати на работа, които да са съобразени с разнообразието на учениците в класа, с техните особености и възможности, позволяват да се преодолее изолацията на учениците с увреждания, с проблеми в развитието и поведението, да се развият техните комуникационни умения и желание за общуване. Класната стая не е само място за учене, а и за опознаване, качествено общуване, групови срещи, социален живот.

В този контекст често се използват нови подходи към обучението, прилагат се вариативни образователни форми и методи. Разработват се средства, технологии за качествено обучение и на деца със специални образователни потребности. Те са насочени към подпомагане процеса на развитие и корекция на основните психични процеси: познавателни (когнитивни), емоционални и волеви, на формирането на универсални учебни действия, на социализацията им.

Като принципно нова система, в която учениците и учителите работят върху обща цел – достъпно и качествено образование за всички ученици без изключение, приобщаващото образование налага компетентно използване на инструменти и технологии, които да бъдат едновременно и универсални, и индивидуални. Така се откликва адекватно на образователните потребности и способности на всяко дете, създава се атмосфера на спокойствие, на позитивен психологически климат в класната стая провокиращ детската активност. Потенциалът на съвременните интерактивни технологии за обучение, като *специална форма на организация на познавателната дейност на учениците*, може и трябва да се използва в „училището за всички“.

Съзнателното използване на *интерактивни технологии при обучението* на учениците в условията на приобщаващото образование е от съществено значение. Този избор не е случаен. Факт е, че посочената форма на образование помага да се преодолее изолацията на учениците с особености в развитието и поведението. Интерактивните техники и методи на преподаване са един от най-успешните начини за оптимизиране на образователния процес. По този начин учителят не се превръща в предавател на информация, а играе ролята на лидер в процеса на обучение, основан на взаимодействието между участниците. Става двигател на заинтересоваността на учениците към ученето и повишаване на познавателния им интерес.

Изборът на метод в часовете зависи и се определя от: целта на урока, опита на учениците, техните знания. Интерактивни методи са само онези, които насърчават активното сътрудничество, старателното учене и участие на всички ученици в класната стая, не само на силните и любознателните, но и на по-слабите, по-мързеливите. Позволяват осъществяването на успешно преподаване на всеки ученик в класа, без изключение – с най-различни способности, особености, потребности.

Интерактивните технологии на обучение се използват и за създаване на приветлива и оптимистична атмосфера, и за активиране на вътрешни ресурси, и

развиване на комуникативните умения на учениците. Допринасят за преодоляване на предразсъдъците към децата със специални потребности от страна на останалите ученици. Използвани компетентно от учителя, посочените технологии помагат за приемането на тези деца с разбиране, без съучениците да им се подиграват или присмиват, провокират съпричастност, приятелство, уважение към другите независимо от техните различия. Това е важна задачата, с която учителят е длъжен да се справи. Всички ученици в класната стая трябва да се чувстват комфортно, еднакво ценни и значими, да бъдат обградени с внимание и любов, да бъдат стимулирани да покажат най-доброто от себе си. Междучелностното общуване ги прави щастливи, доволни и мотивирани за участие.

Интерактивните технологии на обучение допринасят значително за ефективно развитие на децата със СОП, следвайки законите, по които се развива детето. Чрез деловите взаимодействия на учениците един с друг се установяват и налагат активни форми на живот. Тези технологии помагат не само да се забележат определени особености на ученика със специални потребности, но и реално и положително да се вземат под внимание. В същото време се благоприятства процесът на поддържане на индивидуалния му темп и установяване на единен темп на дейност в часа.

Важна цел на *интерактивната форма на организация* на познавателната дейност на всички ученици е създаването на условия за преживяване на чувство за успех. Чувството за собствен успех е мощен мотив за проява на активност от ученика, за повишаване на интелектуалната му жизнеспособност. Това прави учебния процес продуктивен. Почти всички ученици участват, преживяват конкретните ситуации. В процеса на интеракция придобиват социално значими умения, сред които с особена важност са уменията за:

- провеждане на преговори;
- проявяване на инициатива;
- взаимодействие в малки групи;
- работа по двойки;
- изслушване на другия и вземане на решения.

Така ученикът придобива социална увереност.

Интерактивните форми на обучение стимулират създаването на онази атмосфера в приобщаващата класна стая, в която доброжелателните отношения, толерантността и взаимното уважение между всички са нейни основни характеристики. Това определено допринася за потискане на вътрешната агресия, за развитие на самочувствието на учениците, на самоувереността им. Подпомага процеса на идентифициране и засилване на положителните черти и ангажирането им в различни дейности, основани на доброволността и сътрудничеството.

Сред ефективните интерактивни технологии днес със съществено значение за реализиране на качествено образование за всички ученици в условията на приобщаващото образование, за активно взаимодействие между тях са:

работата по двойки, ротационни (сменни) тройки, аквариум, въртележка, работа в малки групи, дърво с решения, ролева игра, заеми позиция. От значение за максимално добре изпълнената от тях роля е необходимо познаването и прилагането от учителя на определени правила за прилагане на тези форми на организация на учебната дейност в приобщаващата класна стая.

При използването им учителят е организатор и консултант на търсенията на учениците, а те от обект се превръщат в субект на обучение. При такава форма на организация на познавателната и комуникативната им дейност се провокират да участват активно, да се учат самостоятелно да вземат решения. Поставени в активна позиция, ползват своя опит и опита на съучениците си, което е особено полезно за тези със СОП. Заедно учителят и учениците създават учебна среда, която повишава успешното усвояване на знания, на умения и тяхното адекватно прилагане в практиката.

В структурата на процеса на обучение, с помощта на интерактивни технологии се открояват няколко последователни стъпки. Всяка от тях изисква внимание и отговорно отношение.

Първата стъпка е *мотивиране* на учениците за предстоящата дейност – важна е за провокиране на любопитство и създаване на интерес към дейността.

Следващата стъпка е *ориентация* – предполага съвместна работа между учителя и учениците, насочена към разработване на основните цели и задачи на урочната дейност, формулиране на учебния проблем.

Третата стъпка е *описание на правилата на дейността* – учителят представя общия ход на реализирането ѝ и раздава на необходимите за целта с материали.

Подготовка за провеждане е четвъртата стъпка – изучава се ситуацията, проучват се инструкциите и различните материали. Учителят или подготвен предварително от него ученик представя сценария, конкретизира задачи, правила и отговорности, както и възможности за оценка. Учениците се стимулират към междуличностно познавателно общуване: събират допълнителна информация, консултират се с учителя, обсъждат съдържанието и процеса на дейността.

Провеждане е петата стъпка, която включва реалния процес на дейността. Важно условие за ефективното ѝ реализиране е никой да не се намесва и променя нейния ход. Само водещият може да коригира действията на участниците, ако те се отклонят от основната цел. От съществено значение е учителят, след стартиране на дейността, да не се намесва и да не взема участие в нея без нужда. Необходимо е само да осъществява внимателно наблюдение на изпълняваните действия, да констатира и оценява постигнатите резултати, да изяснява нещо, което е неразбрано и неясно. Ако учениците пожелаят, е необходимо да им окаже помощ в работата.

Последният етап, който има съществена роля за постигането на максимално добри резултати, е, *обсъждане*. Етапът на анализ, обсъждане и оценка на резултатите не бива да се пренебрегва. Провежда се дискусия, на която уче-

ниците, стимулирани от учителя, говорят, обменят мнения, защитават своите позиции и решения, правят изводи, споделят своите впечатления и посочват трудности, възникнали по време на конкретната дейност. В този процес е важно да участват всички ученици, да се даде възможност да се чуе гласът на всеки независимо от способностите, потребностите, възможностите му. Важна роля има обобщаването на мненията и направената оценка от учителя, която да бъде насочена към конкретизиране и подчертаване на постиженията. Оценяването не бива да е формално. Трябва да бъде задълбочено, формиращо, да стимулира към активност, към бъдещи по-високи резултати. Постигането на такива резултати изисква оценяването на ученика да се извършва на основата на това, какво е постигнал сега в сравнение с преди. Той се сравнява сам със себе си, а не с другите, което повишава увереността в собствените му възможности и го мотивира за нова дейност и нови постижения.

Практиката показва, че изключително полезна и ефективна технология на обучение в условията на приобщаващото образование в училището е *взаимното (двойно) обучение*. При него един ученик учи друг ученик – разбира се, учителят наблюдава този процес. Взаимното обучение е полезно, когато трябва да се развият умения по пътя на повторение или на етапа на затвърдяване на придобитите умения и знания. При това обучение обикновено по-успешният ученик обучава по-малко успешен ученик. Полза имат и двамата ученици:

- от една страна, ученикът, който е в ролята на учител, развива умения за самообучение, за контрол и оценка, което, на свой ред, е условие за развитието на учебната му дейност;

- от друга страна, ученикът, който в процеса на съвместна работа със своя съученик играе ролята на ученик, усвоява необходимия учебен материал и натрупва опит в преодоляване на трудности;

- работата, насочена към преодоляване на трудностите на другите, помага да се разберат собствените такива.

Учениците със специални образователни потребности са не само в ролята на обучавани. Те могат да бъдат и в ролята на обучавачи, което значително повишава самооценката им. Технологиите за взаимното обучение доказва, че учениците могат да научат много един от друг.

Работата по двойки в приобщаващата класна стая трябва да се осъществява постепенно. Първоначално учениците, които показват ясно, позитивно отношение, готови са да помогнат и подкрепят, се насочват и могат да работят с ученика със СОП в тандем. Това не са непременно най-добрите ученици, основният знак тук е лоялността, толерантността. Важно е обаче да се помни, че трябва много внимателно да се преценява, когато се стимулира един ученик да подкрепя и помага на друг. Всяко, дори и най-доброто дете, достатъчно бързо се уморява от постоянното носене на отговорност. Затова в зависимост от степента на развитие на умения за взаимодействие у „специалното“ дете, от формираща

нето на алгоритъм на дейност в работата по двойки учителят променя нейния състав. Така всеки ученик в класната стая постепенно придобива опит във взаимодействието с ученика със специални потребности. Спазването на правилото – първоначално учителят да отбелязва и одобрява не толкова самия резултат, колкото съгласуваността, сплотеността, способността за сътрудничество и т.н., е от особено значение за получаването на максимално добри резултати от прилагането на тази интерактивна технология.

Преди да се осъществи работа по двойки – „ученик – ученик“, ако е необходимо, се реализира работа по двойки „учител – ученик“. Целта е да се развие способността за общуване, за договаряне. Ученикът се запознава с правилата за комуникация: гледане на човека, с когото разговаря; тихо говорене на двойката; обръщане по име към този, с когото се говори; научаване как да се изразява съгласие, как да се възразява, как да се помага, как да поиска съвет, помощ. Необходимо е да се изисква и създава умение за внимателно изслушване на отговора, спокойно и тактично коригиране и допълване.

Работата по двойки може да бъде осъществявана на всеки етап от урока и във всеки тип урок. При организирането ѝ е важно да се имат предвид някои нейни основни характеристики:

- стимулира комуникация и активизира участието;
- всеки участник в часа последователно е в ролята на „ученик“ и на „учител“;
- непосредствената цел на „ученика“ и „учителя“ е да научи другия на това, което знае;
- дейността на всеки участник има социална ползност, защото той не само се учи, но и обучава другите;
- съществени са сътрудничеството и взаимопомощта;
- основен принцип на работа – всеки поред учи всички и всеки се учи от всички;
- всеки е отговорен не само за своите знания, но и за знанието и успеха на своите съученици;
- учениците се учат да се проверяват един друг, да постигнат правилни и пълни отговори;
- обикновено питащият ученик е по-подготвен и по-добре справящ се;
- съвпадение и единство на личните интереси с интересите на ученическата общност: колкото по-добре и повече уча други, толкова повече и по-добре опознавам себе си.

Осъществявайки работа по двойки, учениците успяват да усвоят учебния материал по-бързо и по-добре. Повишава се интересът им към ученето и желанието за активност.

Полезна и интересна технология на интерактивно обучение, на която учениците дават предпочитание, е „Въртележка“. За нейното реализиране се об-

разуват два пръстена/кръга: вътрешен и външен. Във вътрешния пръстен участниците седят неподвижно, а във външния пръстен се сменят след определен период от време. На децата и от двата кръга се предлагат няколко карти със задачи по конкретен учебен материал. Учениците от вътрешния кръг получават задача да обосноват отговора на зададената задача. Обяснявайки задачата си на съученик, който работи във външния кръг, ученикът от вътрешния кръг изслушва обяснението на своя опонент по отношение на получената от него задача, свързана със същите знания. След смяна на партньора всички ученици вземат втора карта, аналогична на първата задача, и целият алгоритъм се повтаря отново.

Благоприятни условия за включване на всеки ученик в активна работа в урока създават груповите форми на работа, сред които е интерактивната технология „Вретено“. При нея класът се разделя на няколко групи от по 3 – 4 деца. Всяка група има химикалка и лист хартия. Учителят предлага задача и определя време за нейното изпълнение. При сигнал „спри“ учениците спират да пишат, при следващия сигнал „предай“ листовите се предават по посока на часовниковата стрелка към следващата група. Групата, получила листа, проверява и анализира изпълнената задача. Ако има въпроси или коментари, тогава на представител на групата се дава възможност да постави своите въпроси и да направи корекции. Такава дейност провокира всеки член на групата към отговорност и заинтересованост не само за собствените постижения, а и за тези на другите участници.

Полезно е задачите на първите етапи на работа да се дават от учителя, след това учениците могат и трябва да се стимулират да обмислят и сами да поставят задачи, а учителят, само ако е необходимо, ги коригира или насочва.

Когато учениците вече имат определени умения за групова работа, може да се използва технологията „Аквариум“. Няколко ученици разыгрват ситуация в кръг, а останалите, обединени в няколко групи, наблюдават и анализират. Това е технология, която е доказала своята ефективност за развитие на комуникацията, за подобряване на уменията за обсъждане. За целта е важно учителят да предложи алгоритъм за обсъждане на проблема:

- осмисляне на ситуацията на глас;
- обсъждане в групата;
- вземане на общо решение за 3 – 5 минути.

Останалите ученици внимателно слушат, без да се намесват в хода на обсъждането. Наблюдават дали и доколко участниците в дискусиата спазват правилата за нейното провеждане. Когато определеното време свърши, групата се връща на мястото си и от своя страна, внимателно следи как се осъществява дискусия в класа (около 2 – 3 минути) по отношение на тяхната групова работа. След това друга група заема място в „аквариума“, който обсъжда следващата ситуация. Осъществява се непрекъснато, активно взаимодействие между всички ученици. Акумулирането на колективната енергия, насочена към постигане-

то на възможно най-добрите резултати, е изключително значимо както за цялата група, така и за всеки поотделно.

Интересно за учениците е и „Дърво на решенията“. Класът се разделя на 3 или 4 групи, които включват еднакъв брой ученици. Участниците се провокират към самостоятелно търсене на решение. Всяка група обсъжда поставен проблем. Дава се възможност на всеки ученик в групата да бъде изслушан, да изрази мнението си, да аргументира отговора си и направи бележки върху „дървото“ (лист хартия) на групата. След това групите сменят местата си и добавят своите идеи върху дървото на стоящата до тях група. Не бива да се допуска пренебрегване на ученика със СОП в работата на групата, а напротив, членовете ѝ да го провокират към участие – споделяне на мнение, поставяне на въпроси и т.н.

Свое място в процеса на обучение в приобщаващата класна стая имат и „Ротационни (сменни) тройки“. Целта на тази интерактивна форма на организация на процеса на обучение е насърчаване на активен, задълбочен анализ и обсъждане на нов материал, за да бъде разбран, усвоен и запомнен. Учениците се обединяват в тройки, които се разполагат в пространството така, че всяка от тях да вижда тройката от дясната и от лявата страна. Трите тройки образуват кръг. Към членовете на всяка отделна тройка се задава еднакъв отворен въпрос, на който поред трябва да отговорят. След обсъждане участниците получават задача да се преброяват на „първи, втори, трети“. Учениците с номер 1 преминават в следващата тройка по посока на часовниковата стрелка, а тези с номер 2 преминават през две тройки обратно на часовниковата стрелка. Учениците с номер 3 остават на мястото си и са постоянни членове на своята тройка. Чрез тези движения се формира ново трио, готово за изпълнение на новия отворен въпрос. Тройките се променят толкова пъти, колкото са поставените въпроси. Тази интерактивна форма е свързана с движение, изискващо спазването на правила и съсредоточаване на вниманието, което е не само интересно, но и полезно за учениците, особено на тези със СОП.

Взаимодействието между учениците е резултат от широкото използване на *групови форми за организиране на учебния процес*. Работейки в режим на диалог с един или няколко съученици, детето все повече се потапя в системата на човешките отношения, по-активно натрупва социален опит и умения за активно участие в учебната дейност. При работа в малки групи типичните ученици са модел за поведение на своите съученици със СОП, показват им алгоритъм на работа, помагат им за правилното решаване на поставените пред групата задачи. При търсене отговор и решение на задачите ученикът със специални потребности се учи да преодолява страховете си, да поема отговорност, да се съобразява с мнението на всички участниците в групата. Стимулирани от тях, постепенно започват да изразяват собствено мнение, да отстояват позициите си и желание да бъдат избрани да съобщат правилния отговор от името на цялата група. Учениците се научават да се уважават, да бъдат съпричастни, толерантни

един към друг. Подкрепата, която се получава в процеса на групова работа, е важно условие за приобщаване, за формиране на така необходимото чувство за принадлежност. Това е верен път за преодоляване на един от най-острите проблеми на учениците със специални потребности, какъвто е утвърждаването им в средата на техните връстници.

Практиката показва, че за да се развива активността на детето, поставяните му задачи трябва задължително да отговарят на неговите интереси, да бъдат по силите му, да са продуктивни, да носят удовлетворение. Резултатите от изпълнението им да бъдат оценявани добронамерено. По този начин се намаляват факторите, които могат да провокират възникването на конфликт и агресивни действия.

Полезно е след групова работа да се насочва вниманието към осъзнато търсене на отговори на **въпроси от вида на: Какво научих от членовете на групата? Справихме ли се добре?** Какво постигнахме? Участваше ли всеки? Как се чувствах по време на съвместната ни работа? Заедно с това осъзнаването и на трудностите при осъществяване на съвместната дейност в групата – разликите в мненията, интересите, мотивацията, темпото на работа, особеностите на характера на членовете на екипа, са от значение за създаване на умение за ефективна комуникация, за сътрудничество и вземане на общи решения в различни ситуации.

Наблюденията върху процеса на осъществяване на груповата работа показват, че учителите често пропускат един важен елемент – *нивото на гласа* при обсъждане на поставените задачи в групата, така че да не се пречи на другите групи. Въвеждането на правила в тази посока е много полезно. Нивото на гласа трябва да бъде такова, че да се чува само от събеседниците в групата и да не създава дискомфорт в работата на останалите съученици, да не провокира тяхното недоволство. При презентиране нивото на гласа трябва да бъде обаче по-високо, да се говори ясно и отчетливо, за да се чуе от целия клас.

В приобщаващата класна стая свое място и значение има и *здравеопазващата технология*. Концепцията ѝ съчетава всички области на дейност в образователната институция и е насочена към формиране, запазване и укрепване здравето на учениците. Здравеопазващата технология това са:

- условията за обучение на учениците в училище – липса на стрес, адекватни изисквания, ефективни методи на обучение и възпитание;
- рационална организация на образователния процес – в съответствие с възрастта, пола, индивидуалните характеристики и хигиенните изисквания;
- оптимални модели за планиране на образователния процес, предполагащи съответствие на учебното и физическото натоварване с индивидуалните възможности на детето;
- пропорционална комбинация от академично натоварване и различни видове отдих;

– рационално организиран двигателен режим.

Съвременни здравеопазващи технологии, които са подходящи за прилагане в процеса на обучение, имат специално място в приобщаващата класната стая и чието значение не бива да се пренебрегва, са:

– физминутки – набор от упражнения, насочени към намаляване на умората и стреса, подобряване на общата моторика, повишаване на вниманието, увеличаване на умствената работоспособност, предотвратяване преждевременното настъпване на умората;

– динамични паузи – полезни са за всички ученици като превенция на умората. Може да включват елементи на гимнастика за очите, дихателни упражнения и други;

– релаксация – упражнения за снемане на мускулното напрежение на ръцете, краката. Учениците се учат как да управляват мускулния тонус и как да отпускат различни мускулни групи. За релакс може да се използва спокойна класическа музика, както и звуци на природата;

– театрални елементи – използват се за създаване на положително настроение у учениците, за преодоляване на стеснителност, притеснения и предотвратяване на умората. Дава възможност за щадящо обучение, успокоява, терапевтира, стимулира познавателната активност;

– забавни елементи – смешни, любопитни, провокиращи, които са ефективно помощно средство, част от образователните дейности, за облекчаване на напрежението, повишаване на емоционалното настроение и развитие на слуховото внимание.

Използването на здравеопазващата технология в процеса на обучение на учениците със специални потребности води до повишаване на самочувствието им, постига се корекция на психологическите процеси, подобряват се уменията и навиците, които ще помогнат за по-нататъшното им адаптиране в обществото. Особено положителен ефект се оказва върху емоционалното състояние на учениците, развитието на концентрацията, интереса и заинтересоваността им към изпълнението на едни или други учебни задачи.

Артдейностите са особено ефективни при ученици, които срещат трудности в общуването и изразяването. Те са подходящ начин за стимулиране гъвкавостта както на училищната система, така и на конкретния ученик. Привличайки вниманието и интереса, активират всичките му сетива, въображението, тялото му. Това улеснява възприемането, усвояването, действащото. Дава възможност и за невербални начини на изразяване и общуване, особено където вербалните са трудни или невъзможни.

Използването на различни артдейности, включително и нетрадиционни такива, в процеса на обучение по различни учебни дисциплини (математика, БЕЛ, география, история, биология и т.н.) е добра възможност учениците със СОП да погледнат на изучаваната урочна тема от друг ъгъл, по-лесно да осъзнаят

и запомнят получената информация. Важното е да се даде възможност детето само да избере конкретна артдейност – музикална, изобразителна, театрализирана и т.н. По този начин се активизира участието, урокът се разнообразява, става по-привлекателен и интересен. Не бива да се допуска изместване на фокуса от конкретния урок и часът да се превърне в час по музика, изобразително изкуство или технологии и предприемачество. Значимостта на артдейността не е толкова в самия продукт, а в процеса на създаването му. За детето със специални потребности е от особена важност общуването със съучениците в процеса на създаване на артпродукта.

Към установените практики винаги могат да се прибавят нови елементи на преподаване, които да го направят по-провокиращо, по-разнообразно и вълнуващо и да отговорят на обучителните потребности на различните ученици. Класната стая да се обогати с нови елементи и да стане още по-привлекателно място, в което всички ученици се чувстват комфортно, приети и ценени, участват активно, имат възможност да изследват себе си и другите, и могат достъпно да усвояват знания и най-вече умение за тяхната употреба. Ученикът да напуска урока с чувството, че постига добри резултати, че успява, както и да получи социално одобрение, защото то предизвиква положителни чувства, желание за реализиране на нови победи.

Учениците усещат, когато учителите са неуверени, колебливи, несигурни и притеснени. Затова е важно както в поведението си, така и в посланията, които прави, учителят да демонстрира задължително увереност, самочувствие, спокойствие. По този начин ще успее да накара и учениците си да са по-спокойни и уверени. От значение е учителите да са наясно, че учениците знаят какво точно се очаква от тях във всеки един момент. Още с влизането в класната стая да установяват взаимодействие с децата. И това взаимодействие най-напред е невербално – с поглед, усмивка, движение, с облеклото. Всичко това оказва влияние върху предстоящата работа в класа. Излъчването на позитивизъм, на откритост от учителя, демонстрирането на привързаност и заинтересованост създават атмосфера на спокойствие и увереност.

Изграждането на отношения на доверие между учителя и учениците, включително и с тези със СОП, изисква проследяване и отчитане на емоционалното им състояние и на възможността за реализиране на индивидуални разговори. Демонстрирането на уважение към учениците, към всеки техен успех и навременното отбелязване на напредъка, който постигат, повишават активността и желанието им за ново участие. Този процес се подкрепя и от създаването на рутина, на правила, на структурирана среда, в която учениците са информирани какво да правят, какво им предстои. Ясните очаквания, въведени като рутина, водят до устойчива промяна и повишават отговорността, довеждат до приемливо и желано поведение в класа. Затова отделянето на време не само за преподаване на учебен материал, а и за поставяне на конкретни очаквания за адекватно

и желано поведение – за представяне, преподаване, демонстриране и отиграване на тези очаквания, е изключително полезно. Това време е много ценно, не е загубено, защото намалява времето, което ще е необходимо да се отдели, ако се стигне до необходимостта за справяне с възникнали проблеми в ученическата общност. Осъществяването на конструктивна и позитивна обратна връзка, акцентирането върху успеха на учениците провокира успешното функциониране на приобщаващата класна стая.

Тъй като подкрепата на учителите повишава чувството за принадлежност на учениците към училищната общност, може да се очаква, че инициативите и социалните дейности на училищата трябва да насърчават и засилват това усещане, като същевременно им предоставят повече възможности за социални мрежи в допълнение към създадените връзки в класната стая. Чувството за общност е съществено за позитивния, здравословен климат в класната стая. Само чувстввайки се част от нея и осъзнавайки своя принос, ученикът проявява активност, отговорност и ангажираност към случващото се в класа.

В процеса на изследване на мнението ученици със СОП от IV и V клас, които са включени в общообразователната среда, се констатира, че когато ученикът има чувство за принадлежност към своя клас и към своето училище, той е по-малко разтревожен в социално отношение, тъй като се чувства включен и сигурен в средата, където се намира. Училището, което знае да включва различия, предлага на своите ученици позитивен опит в обучението и улеснява развитието на разбирането и приемането на увреждането. Този процес изгражда усещане за съгласуваност, което води до чувство за контрол и увереност в околната среда.

Тази констатация има значение за професионалния персонал в училищата: акцент върху уникалния принос на всеки ученик като ученик, участие в церемонии и събития, създаване на подходящи роли и споделяне на опит – всичко това допринася за провокиране на чувство за принадлежност и намаляване на тревожността.

При обработката на резултатите се оказва, че учениците със СОП, включени в масовия клас, се страхуват най-много от отрицателна оценка, тъй като се намират в класната стая заедно с ученици без увреждане. Принудени са да се справят с емоционалния натиск в опита си да бъдат като връстниците си.

Съучениците имат значима роля в изграждането на учебен и социален климат, на условия, които дават възможност на всеки ученик да бъде себе си. Следователно има нужда да се инвестира повече във всичко, което е свързано с приобщаването на децата в общата класна стая и тяхното активно участие в нея.

Участието е съществен компонент на усещането за принадлежност към класния колектив, към училището и като такова изисква използването на адекватни начини за повишаването му както в класната стая, така и училището, като цяло. Когато ученикът почувства, че е подкрепян от училищната общност,

от учителите си, се чувства в безопасност, стреми се към проява на по-голямо участие в училищните дейности и изпитва по-високо чувство за академична ефективност. В този контекст учителят има съществена роля. От него, от това доколко демонстрира значението на общуването в училището, зависи успешността и качеството на това общуване. Успехът на образователния процес изисква качествена комуникация между учителя, образователното съдържание и ученика, реализирането на добра функционална комуникация. Навременната и адекватна обратна връзка, умението да се поставиш в позицията на другия, взаимното доверие между субектите, участващи в общуването, провокират активното им участие.

Направеното изследване показва, че особено полезни за изграждане на доверие към учителите са различни дейности (като празници, екскурзии, посещение на различни обекти), които се организират и които помагат на учениците за създаване и разширяване на социалните връзки и поглеждането на учителите като на „достъпни“, т.е. „отношението на учителите, създава усещането, че ученикът може да има достъп до тях през цялото време“, „че всеки, който се нуждае от помощ, винаги ще има към кого да се обърне“. И това е учителят, който притежава емоционална интелигентност, има необходимата психологическа подготовка, отлични комуникативни умения, перцепция за новостите и желание за усъвършенстване.

Приобщаващото образование дава възможност на учениците да се научат да живеят заедно, да се преодолеят предразсъдъци, негативни стереотипи и граници помежду им. Увреждането да се приеме не толкова като медицински проблем, като порок, а по-скоро като черта на човек, като състояние на развитието на обществото, което чрез своите бариери пречи на реализирането на правата и достъпа на хората със специални потребности. Премахването на бариерите при получаване на образование води до обединяване на всички и приемане на различието като ресурс за повишаване нивото на учене и участие на всеки.

ЛИТЕРАТУРА

- Гарднър, Х. (2014). *Множеството интелигентности*. София: Изток – Запад.
- Терзийска, П. (2019). Нетрадиционни артдейности в аспекта на приобщаващото образование. *Педагогика*, 4.
- Терзийска, П. (2019). Приобщаващо образование – проблеми и перспективи В: *Съвременното образование – условия, предизвикателства и перспективи*. Благоевград: Неофит Рилски.

REFERENCES

- Gardnar, H. (2014). *Mnozhestvoto intelligentnosti*. Sofia: Iztok-Zapad.

- Terziyska, P. (2019). Netraditsionni artdeynosti v aspekta na priobshtavashtoto obrazovanie. *Pedagogika – Pedagogy*, 4.
- Terziyska, P. (2019). Priobshtavashto obrazovanie – problemi i perspektivi V: *Savremennoto obrazovanie – usloviya, predizvikatelstva i perspektivi*. Blagoevgrad: Neofit Rilski.

FOR ACTIVE PARTICIPATION AND COMPLETE COMMUNICATION IN THE INCLUSIVE CLASSROOM

Abstract. The concept of inclusive education requires in the educational environment all students not only to be presented but also to actively participate, make efforts and succeed. The classroom is considered not only as a place for learning but also for getting to know each other, quality communication, group meetings, social life. The use of new approaches towards training, the implementation of variational educational forms and methods is necessary. In the presented research the possibilities of various interactive technologies for the quality realization of the training, for the promotion of active cooperation, diligent learning, and participation of all students in the classroom are outlined. The requirements that must be met when applying these technologies are specified. Modern healthcare technologies and art activities are considered, which are useful for attracting the attention and interest of the student, for activating all his/her senses, imagination and body. Their importance for stimulating communication, for showing the flexibility, both of the school system and the particular student is emphasized. Special attention is paid to the students with SEN, whose inclusion in the activities of the inclusive classroom has its own specific features.

Keywords: inclusive education; inclusive classroom; children with SEN; meaningful communication; interactive technologies; art activities; healthcare technologies

✉ **Prof. Dr. Pelagia Terziyska**

Web of Science Researcher ID: E-5417-2014

ORCID iD: 0000-0002-6167-4565

Faculty of Pedagogy

South-West University „Neofit Rilski“

Blagoevgrad, Bulgaria

E-mail: pelagia.terziyska@swu.bg